

7. Рудник Т.В. Гуманізм як принцип кримінально-виконавчого права. Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та інш. Київ, 2007. № 11. С. 142–145.

8. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik>.

9. Степанюк А.Х., Яковець І.С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України: монографія. Харків: ТОВ «Кроссруд». 2007. 183 с.

10. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

11. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник 4-ге вид., доп. і перероб. Київ: А. С. К. 2003. 1120 с.

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-2.28>

ОЛІЙНИК О.С.

ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті проведено дослідження спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн. З'ясовано їх поняття, сутність, характеристики, основні ознаки та способи закріплення в законі. Визначено, що принципи міжнародного кримінального права можна визначити як систему науково сформульованих, гранично узагальнених ідей, що виражають визнані світовою спільнотою вимоги, на яких ґрунтується міжнародне кримінальне право. Наголошено, що серед спеціальних принципів кримінального права можна виокремити: принцип вини, принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності», принцип неприпустимості притягнення до кримінальної відповідальності двічі за один і той же злочин та навіть в певному ракурсі принцип законності, який набуває в кримінальному праві зарубіжних країн особливого значення (забарвлення). Доведено, що принцип особистої відповідальності, що виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб, властивий міжнародному кримінальному праву, а також встановлення кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб в національних законодавствах залишено на вирішення безпосередньо самими державами. Зроблено висновок щодо спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн та встановлено, що більшість з них знайшла своє відображення в таких міжнародно-правових актах, як Статут Міжнародного Суду, Статут ООН та найбільш розгорнуто – в Декларації про принципи міжнародного права. Дослідження сутності спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн надало змогу через призму правової системи кожної країни та її історії зрозуміти причини законодавчого закріплення таких положень та водночас відмови від таких дій з боку законодавця.

Ключові слова: принцип особистої відповідальності, принцип невідворотності покарання за вчинення будь-якої дії, яка за міжнародним правом вважається злочинною, не можна судити двічі за одне й те саме, принципи дії в часі, незнання закону не звільняє від відповідальності.

© ОЛІЙНИК О.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

The article studies the special principles of criminal law of foreign countries. Their concepts, essence, characteristics, main features and methods of fixing in the law are found out. It is determined that the principles of international criminal law can be defined as a system of scientifically formulated, highly generalized ideas expressing the requirements recognized by the world community on which international criminal law is based. It is emphasized that among the special principles of criminal law one can distinguish: the guilty principle, the principle of "ignorance of the law does not relieve responsibility", the principle of the inadmissibility of prosecution twice for the same crime and even in a certain sense of the principle of lawfulness, which becomes a criminal law foreign countries of special significance (coloring). It is proved that the principle of personal responsibility, excluding criminal liability of legal entities, inherent in international criminal law, as well as the establishment of criminal liability for legal entities in national legislation is left to the decision directly by the states themselves. It is concluded that the special principles of the criminal law of foreign countries have established that the overwhelming majority of them have been reflected in such international legal acts as: the Statute of the International Court of Justice, the UN Charter and most expanded - in the Declaration on Principles of International Law. The study of the essence of the special principles of the criminal law of foreign countries made it possible, through the prism of the legal system of each country and its history, to understand the reasons for the legislative consolidation of such provisions and, at the same time, to refuse such acts by the legislator.

Key words: *principle of personal responsibility, principle of inevitability of a punishment for the commission of any act that is considered to be criminal under international law, can not be judged twice for the same thing, principles of action in time, ignorance of the law does not relieve the responsibility.*

Вступ. Сутність кримінально-правових принципів завжди має кримінально-політичну природу, а їх зміст є тією змінною величиною, яка залежить в кінцевому рахунку від волі суб'єктів кримінально-правової політики, але в сучасний історичний період рідко можна зустріти правову систему конкретної держави, яка була б абсолютно ізольована від впливу світової спільноти. Суб'єктам кримінально-правової політики необхідно враховувати безліч факторів, в числі яких значаться й спеціальні принципи міжнародного кримінального права.

Аналіз результатів останніх досліджень. Дослідженню принципів кримінального права та кримінальної відповідальності присвячена низка праць таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, І.М. Гнатів, О.П. Горох, Ю.Л. Дятлова, М.А. Залигіна, А.А. Малиновський, В.В. Мальцев, М.І. Панов, А.Е. Скакун, Л.Ю. Тимофєєва, В.І. Тютюгін, В.Д. Філімонов та інші. Однак питання спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн залишились переважно без належної уваги з боку вітчизняних науковців.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення поняття спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн, виокремлення їх ознак та з'ясування їх характеристики та способів закріплення в законодавстві зарубіжних держав.

Результати дослідження. Як вбачається з аналізу міжнародно-правових документів, закріплення правових принципів у вигляді окремих норм не є їх обов'язковою ознакою (передусім ми маємо на увазі закони про кримінальну відповідальність). У міжнародному праві аргументується пріоритет основних принципів вищої юридичної, політичної і моральної сили (*jus cogens*) над принципами-нормами [1, с. 6–9].

Принципи міжнародного права і міжнародного кримінального права нічим за своєю суттю не відрізняються від принципів будь-якої галузі національного права. Їх зміст так само може закріплюватися в міжнародних нормативно-правових документах, набуваючи характеру норм-принципів і може навіть спеціально в них і не формулюватися. У разі оформлення останніх у вигляді міжнародно-правових норм принципи набувають значення джерела права, а якщо такого оформлення не відбулося, то роль їх буде проявлятися інакше. В такому разі вони виконують ідеологічну, політичну, регулятивну, стабілізуючу, системоутворюючу функції. Цим вони здійснюють найсерйозніший вплив на формування системи принципів, в тому числі й українського кримінального права.

Загалом з урахуванням галузевої специфіки принципи міжнародного кримінального права можна визначити як систему науково сформульованих, гранично узагальнених ідей, що виражають визнані світовою спільнотою вимоги, на яких ґрунтується міжнародне кримінальне право.

Під час визначення кола принципів міжнародного кримінального права можуть виникнути певні суперечності. Це пов'язано із «подвійним» характером міжнародного права, яке міцно пов'язане із національним правом. Так, досліджуючи національне законодавство про кримінальну відповідальність різних країн, можна помітити, що багато принципів (законність, рівність громадян перед законом, принцип вини, справедливості, гуманізму тощо) містяться в міжнародно-правових актах, що є свідченням нерозривного зв'язку міжнародного і внутрішнього кримінального права. В такому разі можна зазначити, що в міжнародному та національному праві переважно панують одні й ті ж ідеї.

Водночас специфіка галузі, в нашому випадку міжнародно-правової, завжди буде накладати відбиток на форму вираження цих ідей. Тому система принципів міжнародного кримінального права буде містити аналоги принципів вітчизняного кримінального права і буде просякнута міжнародно-правовими відтінками. При цьому справедливим залишиться й вислів: «Принципи українського кримінального права – це аналоги міжнародно-правових ідей, пристосовані до національної правової системи».

На наше переконання, до принципів міжнародного кримінального права слід відносити лише ті ідеї, які мають кримінально-правову специфіку. Такі принципи позначаються як «спеціальні принципи міжнародного кримінального права».

Такі автори, як І.І. Лукашук і А.В. Наумов виділяють наступні принципи, характерні безпосередньо для міжнародного кримінального права: 1) особистої відповідальності за міжнародним правом; 2) посадове становище особи, яка вчинила злочин за міжнародним правом, не звільняє її від кримінальної відповідальності і не є обставиною, що пом'якшує покарання; 3) відповідальність вищих посадових осіб; 4) не можна судити двічі за одне й те саме (*ne bis in idem*); 5) принципи дії в часі [2, с. 28–34].

Серед інших вчених панує думка, відповідно до якої до принципів міжнародного кримінального права необхідно також віднести: 1) заборону агресивної війни; 2) принцип невідворотності покарання за вчинення будь-якої дії, яка за міжнародним правом вважається злочинною; 3) положення, згідно з яким, якщо держава не встановлює покарання за дію, яка згідно з міжнародним правом віднесена до категорії злочинів проти миру і людства, то це не є обставиною, що звільняє винну особу від міжнародної кримінальної відповідальності; 4) кожна особа, обвинувачена в міжнародному злочині або злочині міжнародного характеру, має право на справедливий розгляд своєї справи в суді [3, с. 16–18].

Різницю в кількості виділених вченими принципів можна пояснити «розкиданістю» положень як матеріального, так і процесуального характеру, які мають принципове значення за різними міжнародно-правовими документами.

Дійсно, принципи сучасного кримінального права різних держав багато в чому схожі. Певна уніфікованість цих принципів зумовлена тим, що вони закріплені в міжнародних правових актах. Найбільш докладно вони прописані в розділі 3 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 г.), який отримав назву «Загальні принципи кримінального права». Відображення принципів у згаданому документі свідчить насамперед про міжнародну тенденцію по кодифікації принципів кримінального права. Однак аналіз законодавчої регламентації принципів в конституціях і кримінальних кодексах сучасних держав дозволяє говорити про те, що деякі відмінності у відображенні, тлумаченні та розумінні досліджуваних нами положень все ж такі існують. Так, окремі принципи кримінального права отримали своє законодавче закріплення. Водночас в ряді країн світу принципи права загалом, як і принципи кримінального права, витікають із сутності норм права.

Серед спеціальних принципів кримінального права можна виокремити: принцип вини, принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності», принцип неприпустимості притягнення до кримінальної відповідальності двічі за один і той же злочин (*non bis in idem*) та навіть в певному ракурсі принцип законності, який набуває в кримінальному праві зарубіжних країн особливого значення (забарвлення).

Принцип *ne bis in idem* («неприпустимість притягнення до кримінальної відповідальності двічі за один і той же злочин»). Джерелом даного виразу виступає формула римського права *Nemo debet bis puniri pro uno delicto*, що перекладається з латинської як «Ніхто не повинен двічі нести покарання за один і той же злочин» [4, с. 511]. В Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 г.) принцип сформульований наступним чином: «Нікого не може бути вдруге засуджено чи покарано за злочин, за який він вже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни» (ч. 7 ст. 14) [5].

У ст. 20 Римського статуту принцип *ne bis in idem* формулюється дещо інакше: «1. За исключением случаев, предусмотренных в настоящем Статуте, никакое лицо не может быть судимо Судом за деяние, составляющее основу состава преступления, в отношении которого данное лицо было признано виновным или оправдано Судом. 2. Никакое лицо не может быть судимо никаким другим судом за упоминаемое в статье 5 преступление, в связи с которым это лицо уже было признано виновным или оправдано Судом (мається на увазі Міжнародний кримінальний суд – *О. О.*) за деяние, которое составляет основу состава преступления, относительно которого это лицо было признано виновным либо оправдано Судом» [6].

Принцип особистої (індивідуальної) кримінальної відповідальності формально закріплений в ст. 25 Римського статуту. У його зміст включено одночасно декілька вимог: 1) кримінальній відповідальності підлягають тільки фізичні особи (ч. 1 ст. 25); 2) відповідальність повинна бути індивідуальною (ч. 2 ст. 25); 3) особа підлягає кримінальній відповідальності не тільки за виконання злочину одноосібно, а й за співучасть, а також посереднє виконавство (п. «а» ч. 3 ст. 25); 4) особа також підлягає індивідуальній кримінальній відповідальності, якщо вона іншим чином сприяє вчиненню злочину, будучи співучасником в ньому (п. «b», «с», «d» ч. 3 ст. 25); 5) особа підлягає індивідуальній кримінальній відповідальності і за незакінчений злочин, за винятком добровільної відмови, коли відповідальність даної особи виключається (п. «f» ч. 3 ст. 25) [6].

Водночас загальновідомо, що в міжнародному праві допустимою є і відповідальність юридичних осіб. Так, відповідно до п. 9 Керівних принципів в галузі попередження злочинності і кримінального правосуддя в контексті розвитку і нового економічного порядку 1985 року «держави-члени повинні розглянути питання про встановлення кримінальної відповідальності не тільки для осіб, які діяли від імені будь-якої установи, корпорації або підприємства або виконували керівні або виконавчі функції, але й для самої установи, корпорації або підприємства шляхом вироблення відповідних заходів попередження їх можливих злочинних дій і покарання за них. Чи може дане положення змінити зміст розглядуваного нами принципу?»

Ми переконані, що в даному випадку не йдеться про обов'язкове встановлення такої відповідальності для юридичних осіб. Крім того, в названому міжнародному документі ані слова про відповідальність юридичних осіб за міжнародним кримінальним правом. Хоча, як впливає із згаданого документа, юридична особа цілком може бути суб'єктом злочину (*в даному випадку поняття «суб'єкт злочину» і «суб'єкт кримінальної відповідальності» не збігаються*).

Таким чином, по-перше, принцип особистої відповідальності, що виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб, властивий міжнародному кримінальному праву. По-друге, питання про встановлення кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб в національних законодавствах залишено на вирішення безпосередньо самими державами.

Принцип *nullum crimen sine lege*. Відповідно до ч. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права «Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упушення, що згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом не було кримінальним злочином» [5].

Також відповідно до ст. 22 Римського статуту особа підлягає кримінальній відповідальності, якщо відповідне діяння в момент його здійснення утворює злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду. Зміст розглянутого принципу також полягає в тому, що визначення злочину має бути точно виглумачено і не має застосовуватися за аналогією.

Принцип *nullum poena sine lege* означає, що до особи, що порушила норму міжнародного кримінального права, може бути застосоване лише те покарання, яке визначено нормою міжнародного кримінального права. Цей принцип окремо закріплений у ст. 23 Римського статуту: «Лицо, признанное Судом виновным, может быть наказано только в соответствии с положениями настоящего Статута».

За результатами здійсненого аналізу можна констатувати, що, по суті, вказаний принцип забороняє застосування покарань, не встановлених або міжнародною кримінально-правовою нормою, або кримінальними законами держав, які відповідають міжнародно-правовим нормам, адже вимога про покарання тільки відповідно до норм міжнародного кримінального права ніяким чином не забороняє застосування покарань, передбачених в національних кримінальних законодавствах [7, с. 23].

Принцип вини являє собою положення, на підставі якого особа притягується до кримінальної відповідальності тільки в разі, коли скоєному протиправному діянню відповідає вказаний в законі психічний стан (*nullum crimen, nulla poena sine culpa*). Під виною розуміється психічне (суб'єктивне) ставлення особи до вчиненого, яке виражається у формі умислу або необереж-

ності. Необхідність дотримуватися принципу винності виключає об'єктивне ставлення, тобто притягнення до кримінальної відповідальності за протиправне, але невинне заподіяння шкоди охоронюваним законом відносинам. Водночас кримінальне законодавство деяких держав (наприклад, Австралії, Англії, США, Франції) містить положення, відповідно до якого стає можливим покарання особи, яка вчинила злочин на підставі можливої так би мовити провини. В такому разі для притягнення особи до кримінальної відповідальності досить встановити сам факт вчинення нею правопорушення. Такого роду об'єктивне ставлення називається «сувора відповідальність». Існування цього інституту пояснюється наявністю в зарубіжному кримінальному законодавстві безлічі кримінальних проступків (порушення санітарних правил, торгівля неякісними продуктами харчування, порушення правил дорожнього руху тощо), вчинення яких не тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі. У разі вчинення кримінального проступку вина правопорушника немов презюмується.

Американський варіант інституту вини, що презюмується, знайшов своє законодавче закріплення в § 15.10 КК штату Нью-Йорк. Відповідно до нього мінімальна вимога, яка свідчить про наявність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності, – це здійснення такої поведінки (дії або бездіяльності), яку вона в змозі фізично здійснити. Якщо така поведінка необхідна для здійснення конкретного посягання або якщо посягання або будь-який його матеріальний елемент не вимагають винного психічного стану з боку особи, таке кримінальне правопорушення є посяганням «суворою відповідальністю».

Водночас у Великобританії, незважаючи на дію численних нормативних актів, в яких відповідальність за порушення певних правил не пов'язується з необхідністю доказування в суді провини підсудного, порушення останніх тягне за собою автоматичне притягнення особи до кримінальної відповідальності. Так, до числа таких випадків належать такі правопорушення, як перевищення швидкості руху автотранспорту, порушення правил паркування, продаж міцних спиртних напоїв особам, які перебувають у стані сп'яніння, незаконне зберігання вогнепальної зброї тощо. В деяких спірних ситуаціях наявність провини в протиправній поведінці суб'єкта підлягає доведенню навіть в тому разі, якщо законодавство поширює на нього правила «суворою відповідальністю».

Таким чином, розглядуваний нами інститут «вини, що презюмується» в цілому не суперечить принципу «немає відповідальності без вини». Винність вчиненого протиправного діяння за умови «суворою відповідальністю» наявна вже в силу самого припису закону [8].

Принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності» (*ignoratio non excused*) є одним з базових. Обов'язок знати і дотримуватися законів своєї країни є конституційним обов'язком кожного громадянина кожної країни. Водночас в кодексах багатьох держав (США, Франція, ФРН, Польща) містяться приписи, що надають підстави звільнити особу від кримінальної відповідальності або пом'якшити їй покарання в разі, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не знала про його протиправність.

Наприклад, ст. 122-3 КК Франції говорить про те, що не може підлягати кримінальній відповідальності особа, яка може довести, що вона в результаті помилки в праві, уникнути якого вона була не в змозі, вважала, що може вчинити певні дії в даному випадку законно. Безумовно, такий підхід суперечить фундаментальному принципу «незнання закону не звільняє від відповідальності». Водночас французькі юристи стверджують, що досконале знання права в умовах сьогодення неможливо, тому в деяких ситуаціях допустимий відхід від цього принципу.

У Великобританії підхід до розглядуваного принципу має власні особливості. Так, на думку М. Кремони, помилка в кримінальному праві, тобто скоєння злочину через незнання кримінально-правової заборони, не повинна розглядатися як підстава для звільнення від відповідальності. Це суперечить розглядуваному нами принципу. З іншого боку, помилка в цивільному праві (зрозуміло, в контексті вчиненого діяння) вважається такою підставою. Наприклад, особа привласнила знайдену річ, помилково вважаючи, що вона нікому не належить за правом власності [9, с. 220].

Більш категоричне (імперативне) положення закріплене в ст. 3 КК Туреччини, на підставі якого турецький громадянин повинен в будь-якому випадку повторно постати перед судом Туреччини, якщо навіть щодо нього було винесено вирок в іншій державі. Звісно ж, такий підхід суперечить принципу *non bis in idem*, що своєю чергою свідчить про невідповідність чинного законодавства вищезгаданих країн приписам міжнародного кримінального права.

Принципові положення японської кримінальної юстиції закріплені безпосередньо і в Конституції. Стаття 31 говорить, що ніхто не може бути позбавлений життя чи свободи, і ніяке

інше покарання не може бути застосовано до особи інакше, як відповідно до процедури судового розгляду.

Спеціальні принципи кримінального права Японії стосуються дії кримінального закону. Так, територіальний принцип і принципи громадянства і захисту визначають дію кримінального закону в просторі. Перший з них має універсальний характер, два інших – виборчий.

Суть принципу захисту (ст. 2 КК) полягає в тому, що японський кримінальний закон карає всякого, незалежно від його громадянства, хто здійснив замах на важливі блага Японії за її межами (склади внутрішнього повстання, викликання зовнішньої агресії проти Японії, фальшивомонетництво тощо).

Принцип громадянства своєю чергою означає, що КК застосовується до громадян Японії, які вчинили за її межами такі порівняно тяжкі суспільно небезпечні діяння, як вбивство, розбій, звалтування тощо (ст. 3). Що стосується дії закону про кримінальну відповідальність у часі, то відсутність у законі зворотної сили є конституційним принципом (ст. 39 Конституції), але винятком з нього слугує положення ст. 6 КК, згідно з яким зворотню силу має закон, який пом'якшує покарання [10].

Висновки. Дослідженням спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн встановлено, що більшість з них знайшла своє відображення в таких міжнародно-правових актах, як Статут Міжнародного Суду (25 червня 1945 року), Статут ООН (26 червня 1945 року) та найбільш розгорнуто – в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. До спеціальних принципів кримінального права розділ 3 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.), який називається «Загальні принципи кримінального права», відніс: принцип вини, принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності», принцип неприпустимості притягнення до кримінальної відповідальності двічі за один і той же злочин (*non bis in idem*) та навіть принцип законності (в певному ракурсі), який набуває в кримінальному праві зарубіжних країн особливого забарвлення. Спеціальні ж принципи кримінального права також отримали своє законодавче закріплення. Водночас в ряді країн світу принципи права загалом, як і принципи кримінального права, витікають із сутності норм права. Незважаючи на відмінності в розумінні тієї ролі, яку відіграють правові принципи, практично у всіх правових системах вони є одним з джерел права. Навіть в тих випадках, коли формально про таке джерело не згадується, принципи права фактично виступають в цій якості і використовуються під час вирішення спірних питань. Дослідження сутності спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн надало змогу через призму правової системи кожної країни та її історії зрозуміти причини законодавчого закріплення таких положень та водночас відмови від таких дій з боку законодавця.

Список використаних джерел:

1. Курс міжнародного права: основные принципы международного права: в 7 т. Т. 2 / отв. ред. И. И. Лукашук. Москва, 1989. 432 с.
2. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право : учеб. Москва, 1999. 287 с.
3. Международное уголовное право / И.П. Блищенко, Р.А. Каламкарян, И.И. Карпец и др. Москва, 1995. 172 с.
4. Словарь латинских крылатых слов: 2500 единиц / под ред. Я.М. Боровского. Москва, 1997. 960 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (*Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73*). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Текст Римського статуту, розповсюджене в якості документа A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года с изменениями на основе протоколов от 10 ноября 1998 года, 12 июля 1999 года, 30 ноября 1999 года, 8 мая 2000 года, 17 января 2001 года и 16 января 2002 года. Статут вступил в силу 1 июля 2002 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
7. Кибальник А. Принципы международного уголовного права. *Уголовное право*. 2002. № 3. С. 23.
8. Малиновский А.А. Принципы уголовного права (сравнительно-правовой анализ). *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2008, № 4.
9. Cremona M. Criminal law. London, 1989. 220 p.
10. Источники уголовного права японии. Уголовное право зарубежных государств / под ред. Козочкина И.Д. *Юридический портал*. URL: <http://oprave.ru/?p=12958>.